

розвитку до рівня морального релятивізму, вважають, що іноді можна знехтувати думкою дорослого і вступити у відповідності з іншими нормами моралі. Молодші, наприклад, вважають, що говорити неправду ніколи не можна; старші вважають, що в деяких випадках вона допустима. Це відбувається завдяки різному рівню інтелектуальної спроможності дитини певного віку аналізувати ситуацію.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, можна зробити висновок, що до кінця молодшого шкільного віку розуміння моральних цінностей особистості досягає рівня сформованості у дитини, виникає потреба чинити відповідно до власних моральних знань. Діти не лише засвоюють основи моральних норм, у моральній свідомості школярів відбувається не лише вербальне фіксування відповідних моральних цінностей, а й виникає емоційне ставлення до них та потреба поводитись згідно з нормами та правилами моралі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначенні впливу різноманітних чинників на формування моральної свідомості особистості.

Список використаних джерел:

1. Анциферова Л. И. Связь морального сознания с нравственным поведением человека (по материалам исследований Л. Колберга и его школы) / Л.И. Анциферова // Психологический журнал, 1999. — Т. 20. — № 3. — С. 5-17.
2. Власова О. І. Педагогічна психологія: Навч. Посібник / О. І. Власова. – К.: Либідь, 2005.
3. Гудима О.В. Психолого-педагогічні детермінанти моральних вчинків учнів 2-3 класів / О.В.Гудима// Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія № 12. Психологія: Збірник наукових праць. - К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2005. - № 3 (27). - С 133-139.
4. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг – СПб.: Питер, 2005.
5. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці. Монографія / Р.В. Павелків – Рівне: Волинські обереги, 2004.

Резюме. В статті определено феномен нравственности личности и особенности становления морального сознания в младшем школьном возрасте. Изучены и исследованы особенности понимания моральных аспектов ситуаций у младших школьников, а также возможности учеников начальных классов к усвоению моральных понятий на разных возрастных этапах. Обосновано значение морального воспитания в становлении личности ребенка младшего школьного возраста.

Ключевые слова: моральное сознание, младший школьник, моральные качества, моральное развитие, моральное становление, моральный поступок личность.

Summary. In the article the outline of morality of personality and feature of becoming of moral consciousness is analysed in a midchildhood. Studied and investigational the feature of understanding of moral aspects of situations for junior schoolboys, and also possibility of students of initial classes to mastering of moral concepts on the different age-old stages. Grounded value of moral education in becoming of personality of child of midchildhood.

Key words: moral consciousness, junior schoolboy, moral qualities, moral development, moral becoming, moral act, is personality.

УДК 159.925+316.624+316.723

В.Р. ПАВЕЛКІВ, В.М. ПАНАСЮК

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕВІАЦІЙ МОЛОДІЖНОГО СЕРЕДОВИЩА

Резюме. У статті розглядаються теоретико-методологічні підходи до вивчення мотивів та механізмів формування девіацій у молоді. Аналізується специфіка змісту та форм, умов і факторів, що сприяють розвитку девіантної поведінки в молодіжному середовищі.

Ключові слова девіації, деструкції, деформація світогляду, молодіжне середовище.

Постановка проблеми. Стан ціннісно-нормативної дезінтеграції українського соціуму супроводжується глибокою кризою, що охоплює усі сфери життєдіяльності людини, викликає руйнування соціальних інститутів, деструктування власної особи, деформацію світогляду, і як наслідок зміну морально-ціннісних установок. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується процесами стагнації, бурхливими економічними, політичними, соціальними перетвореннями, зміною моральних ідеалів та ціннісних орієнтацій особистості.

В умовах соціальної аномії молодіжне середовище потребує особливого соціального визнання, підтримки та захисту, оскільки перебуває в стані вибору соціальних позицій, формуванні світогляду і утвердженні моральних ідеалів, складає основу працездатного населення держави, негативно переживає на собі вплив економічної та політичної кризи і недостатність державних асигнувань на задоволення соціальні потреб, вирішення суспільних проблем.

Незадоволення усіх вимог сучасного молодого покоління спричиняє виникнення альтернативних соціальних інститутів і практик, які негативно впливають на розвиток особистості і формування девіацій

молодіжного середовища, як засобу досягнення поставлених цілей, пріоритетів та форм матеріального забезпечення життя.

Дестабілізаційні процеси соціокультурного, економічного та політичного розвитку зумовлюють зростання актуальності наукового вивчення та розробки шляхів профілактики і корекції феномену девіації у молодіжному середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення проблеми девіацій молодіжного середовища стало предметом досліджень багатьох сучасних вітчизняних та зарубіжних психологів-науковців, а також спеціалістів у галузі педагогіки, правознавства, криміналістики, соціології, культурології, соціальної антропології, політології, філософії. В останні десятиліття ця проблема стає найбільш актуальною і популярною. Це обумовлено тим, що саме молодіжна субкультура є відображенням процесів зміни, оновлення і трансформації сучасного суспільства в постсучасне, а також економічного та політичного стану держави.

Існуюча теоретико-методологічна база з даної проблеми представлена різноманітними дослідженнями вчених, а саме: Б. Братусь, А. Лічко (біологічний аспект девіантної поведінки); В. Афанасьєв, С. Бородуліна, І. Булах, О. Власова (соціальний аспект девіантної поведінки); І. Башкатов, С. Белічева, В. Баженов, І. Зверєва, О. Змановська, Ю. Клейберг (психолого-педагогічний аспект девіантної поведінки); М. Володько, В. Головченко, М. Євтух, Л. Зюбін, А. Лічко, Ф. Махов, Г. Міньковський, В. Пастухов, О. Пилипенко, В. Татенко, М. Фіцула (психолого-педагогічна та правова профілактика асоціальної поведінки молоді); Л. Зюбін (варіанти девіантної поведінки); А. Амбрумова, В. Тихоненко (суїцидальна поведінка); В. Маценко (характерні риси особистості неповнолітніх правопорушників); Н. Максимова, Б. Братусь, Л. Леонова, Н. Бочкарьова, А. Гоголева, Н. Сирота, В. Ялтонський (копінг-поведінка підлітків та моделі поведінки, які сприяють виникненню девіантної поведінки); А. Адлер (прагнення до влади, самоствердження, переваги над іншими); А. Бандура, К. Левін (агресивна поведінка); З. Фройд (психоаналітична концепція девіантної поведінки); Р. Харре (концепція соціальних відхилень); К. Хорні (генезис злочинності); Г. Абрамова, Я. Гілінський, С. Голод, В. Каган (сексуальні девіації); О. Бандурка, В. Соколов, В. Водник, О. Зелінський, Ю. Золотарьова, В. Іванова, Н. Победа, Є. Ставицька (види девіантної поведінки молоді) та ін.

Аналіз численних публікацій з проблем утворення девіацій юнацтва показує, що специфіка прояву девіантної поведінки в молодіжному середовищі, його профілактика та корекція недостатньо розроблені. Подальше теоретичне осмислення і практичне рішення проблеми визначається потребою поглибленого вивчення особливостей даного соціального феномену і його наслідків для всього суспільства.

Метою даної статті є визначення мотивів та механізмів формування девіацій у молоді. Виявити специфіку змісту та форм, умов і факторів, що сприяють розвитку девіантної поведінки в молодіжному середовищі, а також дослідити проникнення різних форм агресії в молодіжну культуру, що забезпечить проведення ефективної діагностики та своєчасних цілеспрямованих профілактичних заходів щодо подолання соціальних відхилень.

Результати теоретичного дослідження. Е. Дюркгейм у теорії аномії стверджував, що причина девіації міститься у неоднорідності та мінливості нормативно-цінності системи суспільства [1]. Теорія аномії (Р. Мертон, М. Сімен), теорія конфлікту соціальних груп (Р. Дарендорф і Л. Козер), теорія конфлікту влад (Т. Парсонс, Р. Дубін) – причиною соціальних відхилень є соціальна нерівність та стратифікація суспільства [7]. Стигматизація (“наклеюванням ярликів”) як загальна причина девіацій досліджена у концепції Ф. Танненбаума, соціальної ідентичності Е. Гоффмана, вторинної девіації Е. Лемерта, девіантної кар’єри та етикетування Г. Беккера. Теорія соціальної дезорганізації, теорія дестабілізації В. Реклеса, теорія дезорганізації Е. Бьорджесса загальною причиною утворення девіацій вважають – дестабілізацію суспільства. Девіації пояснюються також культурологічними теоріями, які наголошують на аналізі культурних цінностей, які сприяють відхиленням (А. Коен, М. Міллер, Е. Сатерленд, М. Селлін) [4, 8]. З. Фрейд запропонував гіпотезу, згідно з якою девіація зумовлюється внутрішньою конфліктністю, властивою самій особистості [3].

Велику шкоду у вихованні молоді наносить байдуже ставлення до сімейних стосунків. Щорічно в Україні розпадається понад 180 тис. сімей. У неповних сім'ях виховується 146 тис. дітей. На обліку в міліції понад 17 тис. батьків, які злісно ухиляються від виховання дітей. За останні два роки загострилась проблема підліткової злочинності. Вона зросла майже на 28 %, багато неповнолітніх ніде не працюють і не навчаються. В країні майже 95 тис. дітей-сиріт, переважна більшість з яких перебуває під опікою, інші – в школах-інтернатах, дитячих будинках та будинках дитини. Це діти не тільки людей з алкогольною, наркотичною залежністю та позбавлених волі, а й ті, батьки яких загинули в результаті стихійних лих і катастроф, а також під час виконання службових та інтернаціональних обов'язків [5].

С. Белічева зробила спробу класифікувати девіантні форми поведінки неповнолітніх за їх спрямуванням і виокремила агресивний, корисливий і соціально-пасивний типи [2]. Результати її дослідження можуть бути відображені наступним чином (див. табл. 1).

Таблиця 1

Типи соціальних відхилень поведінки особистості

Соціальні відхилення корисливої спрямованості	Соціальні відхилення агресивної орієнтації	Відхилення соціально-пасивного типу
Правопорушення і проступки, зв'язані з устремлінням незаконним шляхом отримати	Дії, направлені проти особистості (образа, хуліганство, побиття, згвалтування, вбивство)	Устремління до відмови від активної життєдіяльності, ухилення від своїх

матеріальну, грошову або майнову користь: розкрадання, хабарництво, крадіжки, шахрайство і т.д.	(вербальний та невербальний). Докриміногенний рівень – у вигляді проступків аморальної поведінки, що викликає моральне засудження. Посткриміногенний рівень – у вигляді злочинних кримінально-каральних дій.	громадянських обов'язків: ухилення від роботи, навчання, бродяжництво, вживання алкоголю, наркотиків, токсичних засобів. Крайній прояв – самогубство, суїцид.
---	--	---

Девіантна поведінка, за С.Зінченко, має такі форми вияву [6]: агресія (фізична агресія (напад); непряма агресія (злісні плітки, крики, тупотіння ногами тощо); схильність до виявлення негативних реакцій за будь-яких обставин; негативізм (опозиційна лінія поведінки від пасивності до боротьби); образа, ненависть до навколишніх людей (усі погані, усі винуваті); вербальна агресія (крики, загроза, прокляття, лайка); аутоагресія (суїцидальна поведінка (самогубство) і самоушкодження); зловживання речовинами, які зумовлюють стани зміненої психічної діяльності (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія); порушення істотної поведінки (переїдання, голодування); аномалії сексуальної поведінки (девіації і перверзії (парафілії)); надцінні психологічні захоплення ("трудоголізм", гемблінг, колекціонування, "параноя здоров'я", фанатизм - релігійний, спортивний, музичний тощо); надцінні психопатологічні захоплення ("філософська інтоксикація", сутяжництво і кверулянство і т.ін); розлади потягів (клептоманія, дромоманія, піроманія); патологічні звичні дії і дійства (яктація, оніхофагія, смоктання пальця, трихотиломанія); характерологічні і патохарактерологічні реакції (емансипації, групування, опозиції, компенсації, гіперкомпенсації тощо); комунікативні девіації (аутизація, гіперкомунікативність, конформізм, псевдологія, нарцисична поведінка та ін.); аморальна поведінка; неестетична поведінка.

Причинами, які впливають на формування девіантної поведінки С.Зінченко, вважає взаємодію біологічних чинників та факторів навколишнього середовища. До біологічних факторів ризику він відносить: генетичний ризик (при цьому не доведено, що існує пряма залежність передачі девіантної поведінки через ген, мається на увазі передача конституційно-типологічних рис); гормональні фактори (наприклад, андрогени статевих залоз хлопчиків-підлітків пов'язані з агресивною поведінкою); нейрохімічні чинники; нейрофізіологічна реактивність.

До соціальних стресових факторів віднесемо наступні: сімейні фактори (психічні захворювання батьків, алкоголізм, наркоманія; стійкі та важкі проблеми у стосунках між батьками, а також жорстокість та занедбаність; імпульсивно-агресивний стиль поведінки в родині); вплив малої референтної групи, особливо з асоціальними формами поведінки; економічні негаразди; проблема зайнятості.

При цьому наявність названих чинників не обов'язково приводить до формування девіантної поведінки. Так, особистість може і відійти від попередньої поведінки, що може бути пов'язане з позитивним впливом значущих для нього людей, зміною товариства, вибором позитивного партнерства, високим інтелектом, здатністю до постійного затримування у школі, на роботі тощо.

Аналіз основних положень наведених концепцій свідчить про зростання інтересу вчених до проблеми формування девіацій у молодого покоління та їх профілактики. Однак поки немає достатніх підстав вважати вирішеною проблему протиправної поведінки молоді, оскільки вона залишається недостатньо розробленою як теоретично, так і практично, у зв'язку з розширенням кола видів девіацій.

Неврахування всіх мотивів та механізмів формування девіантної поведінки знижує ефективність соціально-виховної роботи з девіантами, та може слугувати основою для психологічної корекції протиправних мотивів в молодіжному середовищі.

Висновок. Аналіз та узагальнення психологічних підходів до проблеми вивчення девіацій показали, що науковцями по-різному трактуються механізми та чинники формування протиправних дій. Крім чинників соціально-економічного характеру, девіантну поведінку зумовлюють чинники, що лежать у площині психолого-педагогічної взаємодії: система цінностей, соціальні очікування, біхевіористичні патерни сім'ї, психологічні особливості юнаків, міжособистісні відносини з однолітками та дорослими, тип виховного середовища, стиль сімейного виховання.

Несталий економічний стан країни привів наше суспільство до психологічних труднощів і внутрішніх конфліктів, до значного збільшення рівня поширеності і різноманіття форм аморальних вчинків, злочинності і інших видів поведінки, що відхиляється від норми. Статистика свідчить про стійке зростання поведінки, що відхиляється, серед осіб різних соціальних і демографічних груп.

Нестабільне суспільство, яке постійно змінюється, породжує зовнішні фактори, які зумовлюють деформацію соціалізації особистості: деформація соціальних норм, деформація соціальних інституцій, деформація ціннісних орієнтацій - прямопропорційно впливають на формування негативних установок особистості, які сприяють розвитку негативних девіацій. Варто зауважити, що вибір засобів діяльності залежить від самої особистості, від системи її диспозицій, через яку опосередковується зовнішній вплив. Відповідно девіантна поведінка обумовлена і внутрішнім фактором, яким виступає спосіб життя молоді людини, на формування якого впливають тип та характер родинних відносин, система освіти, група друзів, засоби масової інформації.

Таким чином, проблема девіантності особистості в соціумі посідає одну з головних сходинок до позитивного становлення особистості у сучасному суспільстві. Виникає потреба пошуку адекватних психологічних засобів впливу та корекції такої поведінки.

Список використаних джерел:

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / Э. Дюркгейм // – М.: Наука, 1991. – 576 с.
2. Зобенько Н. А. Аналіз мотивів та механізмів формування девіантної, протиправної поведінки / Н.А. Зобенько [Електронний ресурс] // <http://archive.nbuv.gov.ua> [сайт]. – Електрон. дані. – Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота». - № 20. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvu/Ped/2011_21/zobenko.pdf.
3. Ківенко Н. В., Лановенко І. І., Мельник П. В. Девіантна поведінка: сучасна парадигма: Монографія / Н.В. Ківенко, І. І. Лановенко, П. В. Мельник // – Ірпінь: Академія державної податкової служби України, 2002. – 134 с.
4. Коэн А. К. Отклоняющееся поведение и контроль за ним / А. К. Коэн // Американская социология: перспективы, проблемы, методы // Пер. с англ. В. В. Воронина и Е. В. Зиньковского. – М.: Прогресс, 1972. – С. 282-296;
5. Крутецкий В. А. Основы педагогической психологии / В. А. Крутецкий // – М.: Просвещение, 1972. – 255 с.
6. Мартинюк І. А. Патопсихологія: Навч. посіб. / І. А. Мартинюк // – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 208 с.
7. Мертон Р. Соціальна теорія і соціальна структура / Р. Мертон // – М: АСТ, Хранитель, 2006. – 880 с.
8. Піча В. М. Соціологія: Навч. підруч. / В. М. Піча // – Львів: "Магнолія Плюс", "Новий світ-2000", 2004. – 277 с.

Резюме. В статті розглядаються теоретико-методологічні підходи до вивчення мотивів та механізмів формування девіацій у молодіжній групі. Аналізується специфіка змісту та форми, умов та факторів, що сприяють розвитку девіантного поведінки в середовищі молодіжної групи.

Ключові слова: девіації, деструкції, деформація світогляду, середовище молодіжної групи.

Summary. The article deals with theoretical and methodological approaches to the motives and mechanisms of formation deviations among youth. The specificity of a content and a form, conditions and factors, which assist the development of the deviant behavior in the youth environment.

Key words: deviations, destruction, deformation of the world view, the youth environment.

УДК 159.923-057.19

О.В. РУДЮК

ВЕРИФІКАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я» У ПЛОЩИНІ АНАЛІЗУ ПОДОЛАННЯ КРИЗИ ВТРАТИ РОБОТИ У БЕЗРОБІТНИХ

Резюме. Стаття присвячена обґрунтуванню концепту «психологічне здоров'я» як методологічної основи вирішення проблеми конструктивного подолання кризи втрати роботи у безробітних. Визначено психологічну суть та роль психологічного здоров'я у детермінації процесів конструктивного подолання кризи професійного виключення у безробітних.

Ключові слова: криза, безробіття, професійне виключення, особистість, психічне здоров'я, психологічне здоров'я, подолання кризи.

Постановка проблеми. Економічна криза, перманентний характер якої визначає сучасні реалії розвитку нашого суспільства, є сьогодні для багатьох пересічних українців не просто абстрактним поняттям, а викликом у площині забезпечення основних вітагенних потреб. Якщо обмежитись соціально-психологічним виміром аналізу даного явища, то стає очевидним, що більшість ризиків, які закономірно маніфестують в ситуації економічної депривації, пов'язані з дезорганізацією особистості в площині її соціальної взаємодії, що неминує приводить до втрати нею життєвих орієнтирів і перспектив, виникненням загрози її персональній безпеці: особистісній, соціальній, професійній тощо.

Безперечно, кумуляція негативного потенціалу цих ризиків найбільш яскраво експлікується в ситуації втрати роботи, яка очевидно є основним і закономірним дериватом кризи в економічній площині суспільного розвитку. Розставляючи відповідні концептуальні акценти, хотілося б змістовно охопити аналізом ту частину кризової феноменології, яка пов'язана з переживанням стану професійного виключення у безробітних. Наукова рефлексія кризового стану, в якому сьогодні перебуває вітчизняний ринок праці, і проблем, які переживає особистість у зв'язку з втратою або відсутністю зайнятості, дозволяє констатувати, що сучасний стан їх психологічного осмислення далеко ще не повний і до кінця не вичерпаний.

В цьому контексті важливо розуміти, що будь-які модальності кризової феноменології, релевантні ситуації професійного виключення, є суть психологічними за своєю природою, адже породжуються активністю особистості самого безробітного, яка сприймає і осмислює їх, прагне протистояти труднощам і вибудувати нові стосунки зі світом. Дуже часто такі ненормативні обставини індивідуального життя супроводжуються втратою почуття визначеності і прозорості у відношенні власного майбутнього, депривацією базових потреб, професійною і соціальною маргіналізацією, втратою сенсу життя, і, як наслідок, – переживанням життєвої кризи.

В перспективі забезпечення комплексу внутрішньо релевантних умов успішного подолання кризи втрати роботи важливим є розуміння ролі особистісної детермінанти у психосоціальної адаптації безробітних.